

Max Weber:

A politika mint hivatás

(1919)

[Részlet, a Medvetánc Füzetek 1989-es kiadása alapján, 5-16.o.]

Ez az előadás, melyet az Önök kérésére tartok, több szempontból is szükségképpen csalódást fog okozni. Önök természetesen azt várják tőlem, hogy napjaink aktuális problémáival kapcsolatban foglaljak állást. De ezt csak tisztán formális módon, az előadás vége felé teszem meg, amikor a politikai cselekvés jelentőségét firtatom a teljes életvitelen belül. A mai előadás során minden olyan kérdéstől el kell tekintenünk, mely arra vonatkozik, hogy valakinek milyen politikát kell folytatnia, azaz: milyen tartalmat kell adnia politikai cselekvésének. Az ilyen kérdéseknek semmi közük ahhoz az általános kérdéshez, hogy mi a politika mint hivatás, és mit jelenthet. Most pedig térjünk a tárgyra.

Mit értünk politikán? E fogalom különösen tág, és magában foglalja az önálló vezetőtevékenység minden fajtáját. Beszélünk a bankok valutapolitikájáról, a Reichsbank leszámítolási politikájáról, a szakszervezet sztrájkpolitikájáról, beszélhetünk a városi közigazgatás vagy a helyhatóság oktatáspolitikájáról, egy egyesület elnökének politikájáról és végül egy okos feleség politikájáról, aki irányítani akarja férjét.

Gondolataink ma este természetesen nem egy ilyen tág értelemben használt fogalomra épülnek. Mi politikán az elkövetkezőkben egy politikai szervezet - az állam - vezetését, vezetésének befolyásolását értjük.

De vajon mi egy "politikai" szervezet a szociológia szempontjából, mi az "állam"? Szociológiailag az állam nem definiálható tevékenységének tartalma alapján. Alig van olyan feladat, amelyet politikai szervezet ekkor vagy akkor ne látott volna el, másrészt olyan sincs, amelyről azt mondhatnánk, hogy mindenkor kizárólagos sajátja volt azoknak a szervezeteknek, amelyeket politikainak - ma este tehát államoknak - nevezünk, illetve azoknak a szervezeteknek, amelyek a modern államok történeti előfutárai voltak.

A modern államot szociológiailag csak egy specifikus eszközével definiálhatjuk, mely a többi politikai szervezethez hasonlóan sajátosan jellemzi: a fizikai erőszakkal. "Minden állam erőszakon alapszik" - mondta annak idején Trockij Breszt-Litovszkban. Ez valóban így van. Ha csak olyan társadalmi képződmények maradnának fenn, amelyekben ismeretlen volna az erőszak eszköze, akkor fölöslegessé válna az "állam" fogalma, akkor bekövetkezne az, amit a szónak ebben a konkrét értelmében "anarchiának" neveznénk. Az erőszak természetesen nem az állam szokásos vagy egyetlen eszköze - erről szó sincs - , hanem igenis a rá jellemző specifikus eszköz. Éppen ma különösen bensőséges az állam és az erőszak kapcsolata. A múltban - a nemzetségtől kezdve - a legkülönbözőbb szervezetek tekintették szokványos eszköznek a fizikai erőszakot. Ezzel szemben ma azt kell mondanunk, hogy állam az az emberi közösség, amely egy bizonyos területen belül - ez a "terület" hozzátartozik az ismertetőjegyhez - a legitim fizikai erőszak monopóliumára (sikerrel) tart igényt. A jelen specifikus vonása ugyanis az, hogy bármilyen más szervezetnek vagy személynek a

fizikai erőszakhoz való jogát csak akkor ismerik el, ha az állam a maga részéről engedélyezi alkalmazását: az állam számít az erőszakhoz való "jog" egyedüli forrásának.

A "politika" ezek szerint: törekvés a hatalomból való részesedésre vagy a hatalom - államok vagy embercsoportok közti - megosztásának befolyásolására.

Ez lényegében megfelel a hétköznapi szóhasználatnak. Amikor azt mondják valamilyen kérdésről, hogy "politikai" kérdés, egy miniszterről vagy hivatalnokról, hogy "politikai" motívumai vannak, akkor ezen mindig azt értik, hogy a hatalom megosztásának, a hatalom megtartásának vagy a hatalom átruházásának érdekei határozzák meg a kérdésre adandó választ, a meghozandó döntést, az illető hivatalnok hatáskörét. Aki politizál, hatalomra törekszik: hatalomra vagy más (ideális vagy önző) célok érdekében, vagy pedig "önmagáért": tehát a belőle fakadó presztízs élvezetért.

Az állam - éppúgy, mint az őt történetileg megelőző politikai szervezetek - nem más, mint embereknek emberek feletti uralma, amely a legitim (azaz legitimnek tekintett) erőszak eszközére támaszkodik. Következésképpen, csak akkor áll fenn, ha az uralom alatt álló emberek az uralmon lévők által igényelt tekintélynek engedelmeskednek. Mikor és miért teszik ezt? Milyen belső indítékokra és milyen külső eszközökre támaszkodik az uralom?

Kezdjük a belső indítékokkal: az uralom legitimitásának elvileg háromféle alapja lehet. Az első az "örök tegnapinak", az időtlen érvényesség és a szokásszerűség által szentesített hagyománynak a tekintélye: a "tradicionális" uralom, a régivágású pátriárka és patrimoniális fejedelem uralma. A második a rendkívüli, személyes kegyelmi adomány (karizma) tekintélye: valakinek a kinyilatkoztatásai, hősiessége vagy egyéb vezéri tulajdonságai iránti egészen személyes természetű odaadás és személyes bizalom: a "karizmatikus" uralom, melynek gyakorlója a próféta vagy - a politika síkján - a választott hadvezér, vagy a népszavazással hatalomra került uralkodó, a nagy demagóg és a politikai pártvezér. Végül az az uralom, amely a "törvényességen", a törvényes szabályalkotás érvényességébe, a racionálisan megszerkesztett szabályokra épülő tárgyi "illetékességbe" vetett hiten alapszik, vagyis az előírászerű kötelességek engedelmes teljesítésére való készségen: az uralomgyakorlásnak arról a formájáról van szó, amely a modern "államszolgák" és a hatalom más efféle letéteményeseinek uralmát jellemzi. Magától értetődik, hogy a hatalomnak való engedelmeskedésben roppant erős egyéb indítékok is közreműködnek, így a félelem és a remény - félelem a mágikus hatalmaknak vagy a hatalom birtokosának a bosszújától, az evilági vagy a túlvilági jutalom reménye - meg a legkülönbébb érdekek. Erre rövidesen rátérek. De ha az engedelmes "legitimitási" alapjait keressük, mindenesetre ezzel a három "tisztá" típusal találkozunk. S ezek a legitimitási képzetek és belső indoklásuk rendkívül jelentősek az uralom struktúrája szempontjából. Tiszta típusok a valóságban természetesen ritkán fordulnak elő. De ma nem foglalkozhatunk e tisztá típusok hihetetlenül szövevényes átalakulásaival,

átmeneteivel, kombinációival. Mindez az "általános államelmélet" körébe tartozik.

E helyen bennünket elsősorban a második típus érdekel: az engedelmeskedőknek a "vezér" tisztán személyes "karizmájának" való odaadásán alapuló uralom, mert a hivatás gondolata itt jelenik meg a legtisztábban. A próféta, a hadvezér, a nagy egyházi vagy parlamenti demagóg karizmája iránti odaadás azt jelenti, hogy ő személy szerint az emberek belsőleg "hivatott" vezetőjének számít, hogy nem szokásból vagy előírásból engedelmeskednek neki, hanem, mert hisznek benne. Ő maga az ügynek él, "művén munkálkodik", feltéve, ha több, mint korlátolt és hiú szerencselovag. Híveinek - a tanítványoknak, a kíséretnek, a személyes párthíveknek - odaadása azonban személyének és személyes tulajdonságainak szól. A vezérséggel mindenhol és minden történeti korszakban találkozunk. A múltban két legfontosabb alakja: egyfelől a mágus és a próféta, másfelől a hadvezér, a bandavezér, a zsoldosvezér. Ami viszont a Nyugatra jellemző, s minket közelebbről érint: a politikai vezérség, melynek megtestesítője előbb a szabad "demagóg", aki a csak Nyugaton, elsősorban a földközi-tengeri kultúrában ismert városállam talaján lépett fel, majd a parlamenti "pártvezér", akinek alakja szintén a csak Nyugaton otthonos alkotmányos állam talajából nőtt ki.

Ezek a szó legsajátosabb értelmében vett "hivatásos" politikusok természetesen sohasem egyedül mérvadó alakjai a politikai hatalmi harcnak. Fölöttébb döntő jelentőségű, milyen természetű segédeszközök állnak a rendelkezésükre. Hogyan fognak hozzá a politikailag uralmon lévő erők ahhoz, hogy uralmukat megszilárdítsák? A kérdés érvényes az uralom minden fajtájára, tehát a politikai uralomra is, annak minden formájában: a tradicionális uralomra éppúgy, mint a legális és a karizmatikus uralomra.

Minden folyamatos igazgatásra törekvő uralmi gépezetnek egyfelől engedelmességre beállított emberi cselekvésre van szüksége azokkal az urakkal szemben, akik legitim erőszak kizárólagos birtoklására törekszenek, másfelől a szóban forgó engedelmesség felhasználásával szert kell tenni azokra a dologi javakra, amelyek adott esetben a fizikai erőszak tényleges alkalmazásához szükségesek: az igazgatási személyzetre és az igazgatás dologi eszközeire.

A politikai uralom üzemét - minden más üzemhez hasonlóan - külsőleg az igazgatási személyzet testesíti meg. Ezt a személyzetet természetesen nem a fentebb tárgyalt legitimitási képzet készíti a hatalom birtokosa iránti engedelmességre, hanem két olyan eszköz, amely a személyes érdekre apellál: az anyagi ellenszolgáltatás és a társadalmi megbecsülés. Az igazgatási testületnek a hatalom birtokosával szembeni szolidaritása végső soron és döntőképpen olyan tényezőkön alapszik, mint a vazallus hűbére, a patrimoniális hivatalnok javadalma, a modern állami tisztviselő fizetése, a lovagi becsület, a rendi kiváltságok, a hivatali becsület, illetőleg az ezek elvesztésétől való félelem. Ez a karizmatikus vezér uralmára is érvényes: katonai becsület és zsákmány a katonáknak, a "spoils", vagyis az alávettettek kizsákmányolása a hivatalok monopolizálása révén, politikai

eredetű profit és a személyes hiúság kielégítése a demagóg kísérete számára.

Minden erőszakos uralom fenntartásához bizonyos külső, anyagi természetű dologi javakra van szükség, ugyanúgy, mint a gazdasági üzem esetében. Valamennyi állami berendezkedés csoportosítható azon alapelv szerint, hogy azoknak az embereknek - hivatalnokoknak vagy bármi másoknak - a testülete, akik engedelmességére az erőhatalom birtokosának feltétlenül számítani kell, saját maga birtokolja-e az igazgatási eszközöket - legyenek azok pénz, épületek, hadianyag, kocsipark, lovak vagy bármi más - , vagy pedig az igazgatási testület "el van választva" az igazgatás eszközeitől, pontosan abban az értelemben, ahogyan ma az alkalmazott és a proletár a tőkés üzemben "el van választva" a dologi termelési eszközöktől. Másképpen fogalmazva: a hatalom birtokosa vagy a saját kezében tartja az igazgatást és a saját szervezésében üzemelteti, s az igazgatást az ő személyes szolgálói, alkalmazott hivatalnokai, személyes kegyencei és bizalmasai bonyolítják le, akik az üzemelés dologi eszközeinek nem tulajdonosai - nem saját jogú birtokosai - , hanem az úr vezényli őket az eszközökhöz, vagy pedig ennek az ellenkezője igaz. A múlt valamennyi igazgatási szervezetét besorolhatjuk az egyik vagy a másik típusba.

Azt a politikai szervezetet, amelyben az igazgatás dologi eszközei egészen vagy részben a függő igazgatási terület saját hatalmában vannak, "rendileg" tagolt szervezetnek nevezzük. Így például a hűbéri szervezet vazallusa a neki hűbérbe adott körzet igazgatását és jogszolgáltatását a saját zsebéből fedezte, maga szerelte fel és látta el magát élelemmel háború esetén, s alvazallusai ugyanezt tették. Ez természetesen következményekkel járt az úr hatalmi helyzetére nézve. Ez a helyzet ugyanis csak a hűségeskün nyugodott, és azon, hogy a vazallus az úrtól származtatta a hűbərbirtokának és társadalmi becsületének "legitimitását".

De mindenütt, még a legősibb politikai képződményeknél is találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az úr az igazgatást saját szervezésében üzemelteti; személyükben tőle függő egyénekké, nevezetesen: rabszolgákkal, házi hivatalnokokkal, szolgaszemélyzettel, személyes "kegyencekkel" és a saját raktáraiból kikerülő természetbeni javakkal és pénzzel kifizetett javadalmazásokkal igyekszik saját patrimoniumának jövedelmeiből előteremteni az eszközöket, olyan hadsereget kialakítani, amely személyesen csakis tőle függ, mert az ő éléstáraiból, raktáraiból, fegyverkamráiból szerelik fel és élelmezik. Míg a "rendi" jellegű szervezet esetében az úr a saját lábán álló "arisztokrácia" segítségével uralkodik, vagyis megosztja vele az uralmat, addig itt vagy háznépének tagjaira, vagy plebejusokra támaszkodik: vagyontalan, saját társadalmi becsülettel nem rendelkező rétegekre, amelyek anyagilag mindenestül hozzá vannak láncolva, és nincs mögöttük semmiféle, az úr hatalmát veszélyeztető saját hatalom. A patriarchális és a patrimoniális uralomnak, a szultáni despotizmusnak és a bürokratikus államrendnek valamennyi formája ehhez a típushoz tartozik. Különösképpen a bürokratikus államrend, vagyis az, amelyik legracionálisabb alakjában a modern államot specifikusan jellemzi.

A modern állam kialakulása mindenütt azzal kezdődik, hogy a fejedelem fokozatosan kisajátítja az igazgatási hatalom vele egyenrangú, önálló, "privát" letéteményeseit, tehát azokat, akik az igazgatási és hadviselési eszközöket, a pénzügyi üzemelési eszközöket és a legkülönbébb politikailag hasznosítható javakat személyesen birtokolják. Az egész folyamat tökéletesen párhuzamos azzal, ahogyan a tőkés üzem fejlődött ki az önálló termelők fokozatos kisajátítása révén. A végén azt látjuk, hogy a modern államban csakugyan egyetlen csúcsban fut össze az összes politikai üzemi eszközök feletti rendelkezés, egyetlen hivatalnok sem személyes tulajdonosa többé az általa kiadott pénznek vagy a rábízott épületeknek, készleteknek, szerszámoknak, hadigépeknek. A mai "államban" tehát - ez fogalma szempontjából lényeges - hiánytalanul megvalósult az igazgatási testület, vagyis az igazgatási hivatalnokok és igazgatási dolgozók "elválasztása" a dologi üzemi eszközöktől. Itt kezdődik a legmodernebb fejlődés, és a szemünk előtt zajlik az a kísérlet, amely arra irányul, hogy a politikai eszközök és ezáltal a politikai hatalom e kisajátítóit kisajátították. Ezt a forradalom legalábbis annyiban véghezvitte, amennyiben a korábbi törvényes felsőség helyébe olyan vezérek léptek, akik bitorlás vagy megválasztás révén vették kezükbe az emberekből és dologi javakból álló apparátus feletti rendelkezési hatalmat, és legitimitásukat - most mindegy, hogy jogosan-e - az alávetettek akaratából származtatják. Más kérdés, hogy ennek a - legalábbis látszólagos - eredménynek az alapján az érdekeltek joggal remélhetik-e, hogy a tőkés gazdasági üzemen belül is végre tudják hajtani a kisajátítást, hiszen ennek irányítása a messzemenő analógia ellenére, a dolog legmélyét tekintve, egészen más törvényekhez igazodik, mint a politikai igazgatás. Ebben a kérdésben most nem foglalunk állást. A mi szempontunkból most csak azt a tisztán fogalmi mozzanatot rögzítem, hogy a modern állam intézményes uralmi szervezet, amely eredményesen törekedett arra, hogy bizonyos területen belül monopolizálja a legitim fizikai erőszakot mit az uralom eszközét, s evégett irányítóinak kezében összpontosította a dologi üzemi eszközöket, de kisajátította mindazokat a saját jogú rendi funkcionáriusokat, akik azelőtt saját jogon rendelkeztek ezekkel az eszközökkel és helyükbe - fel egészen a legmagasabb csúcsig - saját magát állította.

-oOo-